FROM HISTORICAL EXPERIENCE TO CONTEMPORARY CULTURAL DEVELOPMENT: THE ROOTS OF NATIONAL REVIVAL IDEAS

Uzbekova Sadoqat Primovna

Researcher, Tashkent State Transport University

E-mail: uzbekova_sadoqat@tstu.uz

Abstract. This thesis analyzes the historical and philosophical roots of national revival ideas, the scientific and educational heritage of ancient and medieval periods, the experience of the Jadid movement, and the processes of reinterpreting historical memory during the independence period. It also explores the significance of regulatory and legal documents on the development of national culture, international principles, and theories of historical memory for contemporary cultural development.

Keywords: national revival, historical memory, Jadid movement, cultural heritage, national identity, enlightenment, intangible cultural heritage, cultural continuity.

TARIXIY TAJRIBADAN ZAMONAVIY MADANIY TARAQQIYOT SARI: MILLIY YUKSALISH G‘OYALARINING ILDIZLARI

Uzbekova Sadoqat Primovna
Toshkent davlat transport universiteti tadqiqotchisi
uzbekova_sadoqat@tstu.uz

Annotatsiya. Mazkur tezisda milliy yuksalish g‘oyalarining tarixiy-falsafiy ildizlari, qadimgi va o‘rta asrlar ilmiy-ma’rifiy merosi, jadidchilik tajribasi hamda mustaqillik davrida tarixiy xotirani qayta anglash jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy madaniyatni rivojlantirishga doir normativ-huquqiy hujjatlar, xalqaro tamoyillar va tarixiy xotira nazariyalarining zamonaviy madaniy taraqqiyot uchun ahamiyati ochib beriladi.
Kalit so‘zlar: milliy yuksalish, tarixiy xotira, jadidchilik, madaniy meros, milliy o‘zlik, ma’rifat, nomoddiy madaniy meros, madaniy davomiylik.

KİRİSH

Milliy madaniy yuksalish g‘oyasini tarixiy jarayondan uzib o‘rganib bo‘lmaydi. Har bir jamiyatning bugungi madaniy qiyofasi avvalgi davrlarda yaratilgan bilim, tajriba, qadriyat va ramzlarning davomiyligi asosida shakllanadi. O‘zbekiston hududi qadimdan turli ilmiy maktablar, hunarmandchilik an’analari va madaniy aloqalar tutashgan makon bo‘lib kelgan.

Shu bois tarixiy merosni faqat o‘tmish yutuqlari majmui sifatida emas, balki zamonaviy taraqqiyot uchun ma’naviy-intellektual manba sifatida talqin etish muhimdir.

Narzulla Jo‘rayevning “Tarix falsafasining nazariy asoslari” asarida ilgari surilgan tarixiy jarayonni falsafiy anglash yondashuvi mazkur masalani kengroq ko‘rishga imkon beradi: tarix alohida voqealar ketma-ketligi emas, balki jamiyatning o‘zgarishi, tajriba to‘plashi va o‘zligini anglash jarayonidir. Shu nuqtayi nazardan milliy yuksalish tarixiy tajribani takrorlash emas, balki uning mazmunini yangi davr ehtiyojlariga mos ravishda ijodiy rivojlantirishni anglatadi [10].

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 61-moddasida fuqarolarning tarixiy, ma’naviy, madaniy, ilmiy va tabiiy merosni asrab-avaylash burchi belgilangan. Bu norma tarixiy merosni muhofaza qilishni faqat davlat idoralari faoliyati bilan cheklamay, uni jamiyat va har bir fuqaroning mas’uliyati sifatida ham belgilaydi [1].

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, manbashunoslik va tizimli tahlil usullaridan foydalanildi. Tarixiy-qiyosiy yondashuv qadimgi va o‘rta asrlar ilmiy-ma’rifiy merosi, jadidchilik harakati hamda mustaqillik davridagi madaniy siyosat o‘rtasidagi uzviylikni aniqlashga xizmat qildi. Manbashunoslik tahlili doirasida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Prezident qaror va farmonlari, madaniy faoliyatga oid qonunchilik, UNESCO konvensiyasi hamda milliy va xorijiy tadqiqotchilarning asarlari o‘rganildi.

Sh. M. Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asari milliy taraqqiyotning strategik yo‘nalishlari, islohotlar va Uchinchi Renessans g‘oyasini anglashda muhim manba sifatida qaraldi. Asardagi strategik yondashuvdan kelib chiqib, milliy yuksalish tarixiy merosni e’zozlash bilangina cheklanmasligi, balki ta’lim, ilm-fan, madaniyat va ijodiy salohiyatni rivojlantirish bilan davom etishi lozimligi asoslandi [2].

Natijalar va muhokama

Milliy madaniy yuksalishning tarixiy ildizlarini qadimgi va o‘rta asrlardagi ilmiy-ma’rifiy meros, jadidchilik harakati hamda mustaqillik davrida tarixiy xotirani qayta anglash jarayonlari orqali ko‘rish mumkin. Qadimgi ilmiy merosni o‘rganish buyuk allomalar nomlarini sanash bilan cheklanmasligi, balki ularning bilimga munosabati, ilmiy izlanish usullari, ta’limiy qarashlari va xalqaro ilmiy-madaniy aloqalarini ham ochib berishi zarur. Bunday yondashuv merosni muzey eksponati yoki tarixiy xotira obyekti sifatida emas, bugungi intellektual taraqqiyotga turtki beruvchi tajriba sifatida baholash imkonini beradi.

XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi jadidchilik harakati milliy yangilanish tarixida alohida o‘rin tutadi. Jadidlar ta’lim usullarini isloh qilish, dunyoviy bilimlarni keng yoyish, matbuot va teatr orqali jamoatchilik fikrini shakllantirishga intildilar. Ularning faoliyatida milliy o‘zlikni anglash zamonaviy bilimlarni egallash, jamiyatni ma’rifat asosida yangilash va taraqqiyotga ochiqlik bilan uyg‘unlashdi. Demak, jadidchilik tajribasi milliylik va zamonaviylikni qarama-qarshi qo‘yish emas, balki ularni o‘zaro boyituvchi omillar sifatida

ko‘rish zarurligini ko‘rsatadi.

Sh.M. Mirziyoyevning “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” nomli asarida ifodalangan umumiy g‘oyaviy yo‘nalish tiklanish va yuksalish bosqichlarining o‘zaro bog‘liqligini anglashga yordam beradi. Mazkur yondashuv doirasida milliy tiklanish tarixiy xotira, til, qadriyat va madaniy merosni qayta anglashni anglatsa, milliy yuksalish ularni zamonaviy ta’lim, fan, san’at, texnologiya va ijodiy faoliyat orqali rivojlantirishni nazarda tutadi. Shunday ekan, tarixiy merosga munosabat faqat xotirlash bilan tugamasdan, uning mazmunini bugungi ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog‘lash orqali samarali bo‘ladi [3].

Jan Assmannning madaniy xotira haqidagi qarashlari ushbu jarayonning nazariy jihatini yoritadi. Olim madaniy xotirani jamiyatning o‘z o‘tmishi haqidagi tasavvurlarini yozuv, marosim, ramz va madaniy shakllar orqali avloddan avlodga uzatish mexanizmi sifatida tahlil qiladi. Bu yondashuvdan kelib chiqib, tarixiy obidalar, yozma manbalar, xalq og‘zaki ijodi, urf-odatlar va bayramlarni milliy o‘zlikni mustahkamlovchi xotira vositalari sifatida talqin etish mumkin. Biroq madaniy xotira tarixiy haqiqatning o‘rnini bosmaydi; u ilmiy manbashunoslik va tarixiy tadqiqotlar bilan tekshirib borilishi lozim [7].

Burak Gümüşning kollektiv xotira, “xotiralar kurashi” va “qarshi xotira” masalalariga bag‘ishlangan maqolasi jamiyatda o‘tmish haqidagi tasavvurlar bir xil va o‘zgarmas bo‘lmasligini anglashga yordam beradi. Turli ijtimoiy guruhlar tarixiy voqealarni turlicha eslashi va talqin qilishi mumkin. Shu sababli milliy tarixiy xotirani shakllantirishda biryoqlama qarashlardan qochish, tarixiy dalillarni tanqidiy o‘rganish va turli manbalarni qiyoslash muhimdir. Bunday yondashuv milliy o‘zlikni mustahkamlash bilan birga, ilmiy xolislikni ham ta’minlaydi [9].

Milliy madaniyatni rivojlantirishning davlat siyosatidagi yo‘nalishlari 2018-yil 28-noyabrdagi PQ-4038-son qaror bilan tasdiqlangan Konsepsiyada aniq ifodalangan. Hujjatda tarixiy-madaniy merosni saqlash, uni yosh avlod tarbiyasida qo‘llash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni targ‘ib etish, etnik an’analarni asrash, xalq ijodiyotini qo‘llab-quvvatlash hamda madaniyat sohasiga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Bu vazifalar tarixiy merosni saqlash va uni zamonaviy madaniy hayotga olib kirish bir-birini to‘ldiruvchi jarayon ekanini ko‘rsatadi [4].

2020-yil 26-maydagi PF-6000-son Farmon madaniyat va san’atning jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini kuchaytirishga qaratilgan. Farmonda moddiy va nomoddiy madaniy merosni asrash, madaniyat muassasalari faoliyatini takomillashtirish, ijodkorlarni qo‘llab-quvvatlash va milliy san’at namunalarini keng targ‘ib qilish masalalariga e’tibor qaratiladi. Bu chora-tadbirlar milliy yuksalish g‘oyasining amaliy mazmunini belgilab, madaniyatni faqat merosni saqlash sohasi emas, balki jamiyatning ijodiy va ma’naviy salohiyatini rivojlantiruvchi omil sifatida namoyon etadi [5].

2021-yil 20-yanvardagi O‘RQ-668-son “Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonun madaniy faoliyatning huquqiy asoslarini mustahkamlaydi. Qonunda

ijod erkinligi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, madaniy xilma-xillik, madaniy hayotda ishtirok etish huquqi va madaniyat tashkilotlari faoliyatining asosiy yo‘nalishlari belgilangan. Bu normalar milliy madaniy yuksalishning faqat tarixiy merosni muhofaza qilishdan iborat emasligini, balki fuqarolarning madaniy hayotdagi faol ishtiroki va ijodiy imkoniyatlarini kengaytirishni ham qamrab olishini ko‘rsatadi [6].

Nomoddiy madaniy merosni asrash masalasi xalqaro miqyosda UNESCOning 2003-yildagi Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish to‘g‘risidagi konvensiyasida o‘z ifodasini topgan. Konvensiya og‘zaki an’analar, ijro san’ati, urf-odatlar, marosimlar, tabiat va koinotga oid bilimlar hamda an’anaviy hunarmandchilik ko‘nikmalarini avlodlar davomiyligi orqali yashab keladigan meros shakllari sifatida e’tirof etadi. Uning mazmunidan kelib chiqib, milliy madaniy yuksalish xalq ijodiyoti va an’analarni shunchaki qayd etish bilangina cheklanmasdan, ularni tashuvchilarni qo‘llab-quvvatlash va tabiiy rivojlanish sharoitini yaratishni ham talab etadi [8].

Yuqoridagi manbalar tahlili milliy yuksalish g‘oyalarining tarixiy ildizlari uch muhim qatlamda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi: birinchisi-qadimgi va o‘rta asrlarda shakllangan ilmiy-ma’rifiy meros; ikkinchisi-jadidchilikda yaqqol ko‘ringan ma’rifat, yangilanish va milliy o‘zlikni anglash tajribasi; uchinchisi-mustaqillik davrida tarixiy xotira va madaniy merosni zamonaviy taraqqiyot bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan siyosiy-huquqiy hamda institutsional yondashuv. Bu qatlamlar o‘rtasidagi davomiylik milliy madaniyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim g‘oyaviy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, milliy madaniy yuksalishning tarixiy ildizlari qadimgi va o‘rta asrlar ilmiy-ma’rifiy merosi, jadidchilikning yangilanish tajribasi hamda mustaqillik davridagi milliy tiklanish jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq. Tarixiy xotira milliy o‘zlikni shakllantirish va avlodlar davomiyligini ta’minlashda muhim omil bo‘lsa-da, u ilmiy tarixiy tahlil bilan uyg‘un holda rivojlanishi lozim. Milliy madaniyatni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan huquqiy hujjatlar va xalqaro konvensiyalar esa merosni asrash, ijod erkinligi, madaniy xilma-xillik va madaniy hayotda faol ishtirok etish uchun zarur shart-sharoitlarni belgilaydi. Shunday qilib, tarixiy davomiylik zamonaviy taraqqiyotga to‘siq emas, balki uning ma’naviy-intellektual tayanchi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. – Toshkent, 2023. 61-modda. https://lex.uz/docs/-6445145

2. Mirziyoyev, Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

3. Mirziyoyev, Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020. 4-jild.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 28-noyabrdagi PQ-4038-son “O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini

tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. https://lex.uz/docs/-4084926
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 26-maydagi PF-6000-son “Madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. https://lex.uz/docs/-4829149
6. O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 20-yanvardagi O‘RQ-668-son “Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/acts/-5230682
7. Assmann, J. Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik. – İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
8. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. – Paris, 2003.
9. Gümüş, B. Kollektif Bellek, “Hatıralar Savaşı” ve “Karşı Hafıza” Üzerine. – Muhafazakâr Düşünce, 2010.
10. Jo‘rayev, N. Tarix falsafasining nazariy asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.